LLOFRUDDIAD

JOSEPH A HYRUM SMITH!

YR hanesion cyfeiliornus a glywodd ac a ddarllenodd yr hanesydd mewn Newyddiaduron, traethodau, &c., ynghyd a'i awydd am i'r cyhoedd ddeall y gwirionedd o'r peth, a'i cymhell i gynnyg iddynt "yr hyn a welodd, yr hyn a glywodd, a'r hyn a wyr efe" am lofruddiad y dynion hynod hyn.

Dechreuodd y terfysg a ddiweddodd einioes y dynion hyn, yn mis Ebrill, 1844, drwy i nifer o ddynion a brofwyd yn ddrwg-weithredwyr, ac a ysgymunwyd o'r Eglwys yn Nauvoo o'r herwydd, i brynu Argraff Wasg, a chyhoeddi Newyddiadur o'r enw "Nauvoo Expositor," yn yr hwn cyhoeddent gam-gyhuddiadau gwarthus yn erbyn Joseph Smith, a blaenoriaid a boneddwyr dibroffes y ddinas, gyda bwriad i godi terfysglu i ymddïal. O herwydd eu bod wedi trosglwyddo eu mheddiannau i ereill, fel na cheffid iawn am y cabldraethau a brofwyd eu bod yn euog o gyhoeddi, penderfynodd y Llys Dinasyddol, drwy gyfarwyddyd amryw Ustusiaid o Siroedd ereill, fod y freintlen siryddol a roddwyd i'r ddinas yn eu hawlio i ddystrywio y Wasg, fel *nuisance*, yr hyn a wnaed, megys y gwnaethpwyd ychydig cyn hyny â Gwasg yn Alton yn yr un Sir, ac mewn amryw leoedd ereill, drwy i'r Maer orchymyn i'r Cadlywydd a'i swyddwyr i'w dyfetha. Ei pherehenogion a gymmerasant yr achlysur hwn i fyned drwy y wlad i gynhyrfu y werin i ymddïal, drwy ladd J. Smith, ei fod am gaethiwo rhyddid y Wasg. Buan y crynhôdd amryw filoedd o elynion yn nhref Carthago a Warsaw, y rhai oeddynt tua 16 milltir o Nauvoo, a ffurfiwyd brâd i gael J. S. i'r lle blaenaf er mwyn cael cyfle i'w ladd ef; rhai o'r blaid a droisant yn fradwyr i'r lleill, ac a wnaethant lw i'r oll, yr hyn a anfonwyd i [illegible] y Dalaeth, yr hwn oedd

[illegible] lg.

yn byw tua 300 o filltiroedd oddiyno. Yn y cyfamser gwysiwyd J S. i Carthage; eithr yn ol ei hawl, aeth o flaen Ustus arall, a rhyddhawyd ef. Drachefn gwysiwyd ef, a'r drydedd waith darfu i'r Llywydd Ford, wedi iddo gyrhaedd Carthage, Mehefin 22, a chredu ystoriau y terfysglu oeddynt yno yn gwledda ar yr anrhaith a yspeiliasent oddiar y Mormoniaid, anfon y Sirydd gyda gosgordd liosog i wysio J. Smith, ac ereill i Carthage, gan addaw yr amddiffynai eu bywydau rhag y terfysglu, ac y caffent gyfiawnder os deuent yno. Wedi clywed hyn gadawsant Nauvoo boreu y Llun, 26ain, ac aeth J. Smith a'i frawd, a thuag ugain o honom, heblaw y *City Council*, tua Carthage. Ac er y gallasai J. Smith waredu ei hun o'u gafaelion mewn llawer dull; ïe, er y casglai cannoedd o'i ddeutu, gan erfyn arno â dagrau ar eu gruddiau, o anwyldeb tuag ato, i beidio myned i'r lladdfa; canys credai pawb braidd, ac yntau hefyd, na ddychwelai yn fyw. Ac nid anghofir byth yr olygfa hono, pan y safai yn y canol, a chan edrych o'i ddeutu, yna ar y ddinas a'i thrigolion, pa rai oeddynt yn anwylaidd ganddo, efe a ddywedodd, "Os nad âf yno, y canlyniad fydd dyfetha y ddinas hon a'i thrigolion; ac ni allaf fi feddwl am i'm brodyr a'm chwiorydd anwyl, a'u plant ddyoddef golygfeydd Missouri drachefn yn Nauvoo; na, gwell gan eich brawd Joseph farw drostynt. Mae fy ngwaith wedi ei orphen; gwrandawodd yr Arglwydd fy ngweddiau, ac addawodd y cawn orphwys oddiwrth y fath greulonderau cyn hir, ac yna na rwystrwch fi â'ch dagrau i fyned i wynfyd." Ac wedi cyfleidio ei blant bychain, y rhai a lynent wrth ei ddillad,—ffarwelio yn ddwys â'i briod, a garai yn fawr, mewn dagrau,—a rhoddi y cysur olaf i'w hen fam dduwiol, efe a annerchodd yr holl dorf yn effeithiol iawn, gan eu hannog i fod yn ffyddlon yn y ffordd, a chyda'r grefydd a ddysgodd efe iddynt, ac felly y caffent gwrdd ag ef cyn hir allan o gyrhaedd *mobs* a phob gormes, a'i fod ef ar selio ei grediniaeth ynddi â'i waed; a phe buasai ganddo fil o fywydau, y buasai ei grefydd yn werth y cyfan.

Ar ol yr olygfa ryfedd a thorcalonus hon, pa un ni ddichon tafod ei thraethu, na phin ei hysgrifenu, cychwynasom oddi wrth ei dŷ ef ar geffylau, ond yn hollol ddiarfog, oddieithr rhai o honom a feddem law-ddrylliau yn ein llogellau. Pan ar yr uwchdir, lle yr oedd y Deml, a llu yn dilyn i gael yr olygfa

olaf arno, safodd, ac edrychodd yn ol ar y ddinas am enyd mewn dwysder mawr, ac yna ebe efe, "O! ddinas, gynt yn ddedwyddaf, ond yn awr yn druenusaf mewn tristwch. Dyma y bobl dduwiolaf, garedicaf, a hoffaf gan y nefoedd o holl bobl y byd. O, pe y gwyddent beth sydd yn eu haros!" Ond ymattaliodd, ac wedi edrych drosti drachefn, canlynasom yn y blaen; pan o fewn pedair milldir i Carthage, cyfarfuasom â thyrfa fawr o wyr arfog yn ein hymyl, yn hollol annysgwyliadwy; a phan welsant ni, ffurfiasant i ymosod arnom. Ar hyn safodd Joseph Smith ei geffyl ar ganol yr heol, ac a'n hannerchodd yn siriol a diofn, gan ein hannog,—"Frodyr anwyl," ebe fe, "ni allwch ddod gyda fi yn mhellach; ciliwch yn ol am eich bywydau, ac arllwysed eu holl ddialedd ar fy mhen i; myfi a'i dyoddefaf, canys yr wyf yn myned fel oen i'r lladdfa, a'm cydwybod yn rhydd tuag at Dduw a dynion." Ar hyn efe a amgylchynwyd gan y milwyr (fel y deallasom eu bod), a'u cleddyfau noethion; a gorchymynai y Cadfridog iddo "*surrendro.*" Ar hyn, ei filwyr, fel pe'd ennillasent frwydr *Waterloo*, a floeddiasant *three cheers* am eu buddugoliaeth. Annerchodd J. Smith hwynt yn fyr a chynnwysfawr, a dangosodd iddynt nad oedd efe erioed wedi bod yn elyn iddynt, nac wedi anufyddhau i un o'r cyfreithiau; ac er prawf o'u camsynied hwynt am dano ef ei fod ef yn awr ar ei ffordd yn wirfoddol, ac nid o raid, i ganol y rhai a sychedent am ei waed; a dywedodd wrthynt yn mhellach,—"Un ffafr a ofynaf genych chwi, os ydych yn Americaniaid, na omeddwch fi! Os oes ynoch ddynoliaeth, ac anrhydedd neu deimladau dynol, na omeddwch fy nghais olaf hwn! Y ffafr fawr hon yw, ar i chwi amddiffyn fy mywyd fel caffwyf arholiad cyfiawn o flaen brawdlys fy ngwlad. Nid wyf yn arswydo rhag y canlyniad, boed yr angau echryslonaf, gymmaint ag yr ofnaf farw â brycheuyn ar fy nghymmeriad, nac i'r byd waradwyddo y grefydd a broffesaf: a wnewch chwi addaw hyn?" Gofynodd ar gyhoedd. Atebodd eu Cadfridog yn y fan (sef Dunn, efe a'i fyddin a ddaethent o swydd Mac Donough, er yn hollol anadnabyddus cyn hyny o Joseph Smith), "Os mai hwn yw y Joe Smith ag y clywsom gymmaint am ei ddrygioni, fe'm siomwyd i yn hollol; celwyddau a glywsom i gyd, lanciau, a gwn mai dyn da yw hwn, nad pwy yw, ac yr ydwyf fi (ebe efe gyda llw mawr) yn benderfynol i'w amddiffyn

nes y caiff arholiad teg, serch fforffetio'm bywyd; a chydsyniodd ei fyddin i'r un peth drwy "*three cheers for Joe Smith*," yn uwch nag o'r blaen! Wedi hyn danghosodd Dunn lythyr oddi wrth y llywydd Ford, yn gorchymyn i bobl Nauvoo i roddi eu holl arfau i fyny iddo ef; ac er mor greulon a ffol oedd ceisio hyn, etto ufyddhaodd y Saint, a rhoddasant i fyny yn dawel yr unig amddiffyniad a feddent o'u bywydau, ar gais y llywydd, yr hwn, ar gais y terfysgwyr, a hwylusodd eu hamcanion llofruddiog. Rhyfedd i'r llywydd wneyd hyn heb ddiarfogi yr ymosodwyr, os nad oedd o'r un galon a dyben a hwythau! Trowyd yn ol i Nauvoo; casglwyd yr holl arfau a'r magnelau ynghyd; ac yn y prydnawn ail gychwynwyd tua Carthage, lle y cyrhaeddwyd yn fyw erbyn canol nos, er fod y terfysgwyr wedi ceisio lladd Joseph Smith, er gwaethaf y milwyr. Ar ddymuniad y byddinoedd, aeth y Cadfridog Demming gyda J. a H. Smith ger eu bron; canys nid oedd nemawr o honynt wedi eu gweled o'r blaen, na gwybod amgen am danynt nâ chwedlau y terfysgwyr. Achosodd hyn gryn derfysg yn mhlith byddin y "*Carthage Grays*," Cadben Smith, (sef yr ustus hwnw a wysiodd y *warant*, a'r hwn, ynghyd a'i fyddin oeddynt y prif derfysgwyr,) o herwydd yr ystyrient hyny yn ormod o barch i'r carcharorion. O'r diwedd, drwy fygwth gorchymyn i'r lleill o'r byddinoedd eu carcharu, llonyddwyd y "Carthage Grays." Yn y prydnawn cafwyd arholiad yn nhŷ Hamilton, o herwydd fod yn rhy beryglus i'r carcharorion ymddangos yn y *Court House*. O herwydd Cynddaredd y terfysgwyr, dewisasant roddi meichiau am eu hymddangosiad yn y Sessiwn Chwarterol yn hytrach na myned a'r arholiad. Gorphenwyd rhoddi meichiau, a chaniatawyd i'r *City Council* ddychwelyd i'w cartref. Ond yr oedd y terfysgwyr wedi darparu dalfa arall i J. a H. Smith, drwy osod dau o'u nifer, o'r enw H. O. Norton ac A. Spencer, i dyngu *warant* o fradwriaeth yn erbyn y dalaeth i'w herbyn. Ar hyn mynai y Sirydd eu trosglwyddo i garchar yn y fan, heb arholiad na dim; ond yr oedd y terfysg ar hyd yr heolydd yn gyfryw fel y gwrthodasant fyned heb osgordd i'w hamddiffyn, ac wedi iddi dywyllu, daeth y "Carthage Grays" at y tŷ, ac a'u hamddiffynasant hyd y carchar, trwy ganol bygythion, llwon, a rhegfeydd. Gofynasai y carcharorion i rai o honom eu dilyn i'r carchar o ran cael ein cwmni, ebe hwy; ond gwelwn

cyn hyn mai i'r dyben o fod yn dystion profiadol o'u geiriau, eu hymddygiadau. a'u cymmeriadau hyd angau, y dilynasom hwynt; a diolchwn am i ni gael y fath fraint, a gwae ni oni wnawn yr iawn ddefnydd o honi yn ddiau Cröwyd ni oll gyda'n gilydd mewn daeardy, yr hwn oedd tua teg troedfedd ysgwâr; ac yma trealiasom y noson gyntaf o'n carchariad yn melys ymddyddan am "ddirgelwch duwioldeb." O, y fath lawenydd a'u meddiannai pan rag-draethent eu bod hwy ill dau ar orphen eu gyrfa, â myned i'w fwynhau! Erioed ni welais mo honynt yn fwy siriol a nefolfrydig, nac erioed o'r blaen ni feddyliais mai Carchar Carthage oedd "porth paradwys."

Boreu dranoeth, symudwyd ni oll i'r llofft uwchben ty y ceidwad; yn y prydnawn daeth y Sirydd i'w ceisio i'r Llys, eithr gomeddodd y ceidwad eu gollwng allan hyd oni cheffid gan ddau o flaenoriaid y *mobs* i gerdded fraich yn fraich â'r carcharorion; canys ystyriai hyny yn gryfach osgordd nâ'r "Carthage Grays," a'r cyfan; ac felly yr aethant tua hanner milldir o ffordd hyd y *Court House* yn mysg y fath floeddiadau a bygythion y meddwon, a rhegfeydd y rhai a sychedent am eu gwaed, nes y dychymmygwn nad oedd annhebyg i'r olygfa waedlyd hono ar ben Calfaria. a chlywwn eiriau go debyg i'r rhai a ddannodwyd yno, megys, "Yn awr yr hen Joe," ebe rhai yn ei wyneb, "os ydwyt yn brophwyd, pa fodd y daethost i'r ddalfa fel hyn?" Atebodd arall, "O, pe byddai Joe yn brophwyd, buan y galwai am leng o angylion, ac a'n lladdai ni oll, ac a ddiangai." Ië, rhyw sylwadau dwiion fel hyn a orlifai i'w glustiau ar hyd y ffordd i'r *Court House*, yn mha le yr eisteddai eu gelyn proffesedig etto yn farnwr arnynt, a'i bartneriaid gelyniaethus yn dystion, ac yn gyfreithwyr i'w herbyn. Nid heb bledio taer gan gyfreithwyr y carcharorion, sef Mrd. Reid o Ford Madison, a Woods o Burlington, y cafwyd ohirio y treial hyd dranoeth, fel y ceffid y tystion yno, pa rai oeddynt yn byw tuag ugain milldir oddiyno O'r diwedd caniatâwyd hyn, a dygwyd y carcharorion yn ol i'r carchar. Enciliodd yr ustus rhag arwyddo y *subpeonas* i ymofyn y tystion amddiffynol, er y gwyddai na allai neb arall yno wneyd hyny, nes y meddyliai ei bod yn rhy ddiweddar. Gwylid y carchar gan wyth neu ddeg o osgordd Cadben Dunn, y rhai oeddynt leiaf eu rhagfarn o'r cyfan; ac ar waith y carcharorion a'r lleill o honom yn pre-

gethu iddynt, credent ein tystiolaeth nes addef mai anwireddau oedd y cyhuddiadau a draethid gan y terfysgwyr yn bwrpasol i ddïal ar J. Smith. Nid anfynych y clywid hwynt yn perswadio y naill y llall i ddychwelyd i'w cartrefleoedd, nad ymunent â'r *mobs* i erlid ychwaneg. Wedi hyny deuai *guards* ereill, i'r rhai y pregethem yr un modd, ac er y byddai ambell un mor ddialgar, fel na oddefai i Joseph Smith lefaru, pan, ar yr un pryd y gwrandawent ar y lleill.

Tua deuddeg o'r gloch y noson hono, gorweddasom i gysgu; nid oeddem yn dysgwyl llai nag ymosodiad arnom bob awr braidd; er hyny, yr unig amddiffyniad a allem wneyd oedd, gosod cadair ar draws y drws mewn ffordd ag y cwympai pe agorid y drws. Nid oeddwn wedi syrthio i drwmgwsg cyn y clywwn sŵn fel troediad trwm byddin yn nesâu atom. Codais i fyny, ac yspiais drwy y ffenestr, pan, wrth oleu y sêr, gwelwn fyddin eisoes ar gyfer y drws! Syiwais beth a ddywedent; ond yr oeddynt yn *whispro* mor ddirgelaidd fel na ddeallwn nemawr ond hyn, "Pa nifer a aiff i mewn?" Pan glywais hyny, deffroais fy mrodyr; ond nid oedd raid eu hysbysu pa'm, canys eisoes arwyddai sŵn traed yn ymruthro i fyny at ein drws mai amser gwylied oedd. Safasom gerfydd y drws i ymosod ar y cyntaf a'i hagorai, a chlywwn hwy yn anadlu tu faes yn eglur. Bu dystawrwydd y bedd am fynyd neu ddau, gan ddysgwyl cawod o fwledi efallai i'n plith; ac yna gofynodd J. Smith yn wrol ac yn uchel, pwy oedd yno, a pheth a ymofynent. Ar hyny ciliasant i lawr yn ddystaw; ac o hyny hyd oleu dydd ymgynghorent ar gyfer y ffenestri beth a wnelent. Weithiau penderfynent ruthro arnom; ond cyn cyrhaedd y drws, efallai y rhwystrai plaid arall hwynt; ac felly y parhausant nes i ddychryn y llofrudd, sef goleu ddydd, eu gwasgaru oll ond tuag wyth o'r "Carthage Grays," pa rai a arosasant yno yn wylwyr. Aethym yn y boreu, ar gais J. Smith, at y drws isaf i ymholi pwy a pheth oedd dyben y terfysg hwnw yn y nos. Cyfeiriais fy ngofyniadau at swyddog y *guards*, yr hwn a'm hatebodd gyda rhegfeydd echryslon, na chaffai y carcharorion byth ddod allan yn fyw; y cawn weled cyn y nos ei fod ef yn well prophwyd nâ Joe Smith; nad oeddwn innau un gronyn gwell nag yntau, na neb arall a'i pleidiai. Ar hyn coffeais y boneddwr pwy a pheth oedd efe, fod y llywydd Ford o dan lw y dalaeth wedi addaw nodded i'r carcharorion, ac wedi rhoddi eu

bywydau yn ei ddwylaw ef, ac yr hysbyswn i'r llywydd ei fygythion, yr hyn a'i cynddeiriogodd yn fawr. Aethym i dŷ Hamilton, ac amlygais y cyfan i'r llywydd Ford, a choffeais ef o'i addewid i amddiffyn y carcharorion, gan ddeisyf arno osod rhywrai ereill i'w gwylied yn lle y "Carthage Grays," pa rai a sychedent am eu gwaed; ond yn ofer, awgrymai nad oedd perygl yn y byd. Wedi hyny aethym i blith tyrfa fawr o'r terfysgwyr a chlywwn eu penderfyniad ar gyhoedd i wneyd ffug ymadawiad hyd oni ymadawai y llywydd Ford, ac yna y dychwelent, ac y mynent ladd "Joe Smith, serch gorfod tynu y carchar i'r llawr." Wedi clywed y fath ddedfryd yn cael ei selio ar y dienog gyda *three cheers* gan y cyfan, dychwelais, a thraethais i'r llywydd Ford bob peth; ond etto nid ystyriai yn werth ei sylw! Aethym ar frys i hysbysu i'r carcharorion y pethau hyn, ond ni adawai y "gwylwyr" drygionus hyny i mi fyned i mewn yn ol. Taer erfyniodd y carcharorion arnynt fy ngollwng i mewn, fod y llywydd wedi caniatâu hyny (yr hyn a addawsai pan ymwelodd â'r carchar y dydd rhagflaenol), ond i gyd yn ofer. Y drydedd waith dychwelais at y llywydd gan ddesgrifio eu perygl, a dymunais gael trwydded i fyned i mewn; gommeddodd hyn hefyd, er i mi ddilyn ar ei ol nes yr oedd ar ei geffyl yn cychwyn gyda'r osgordd tua Nauvoo; ond gorchymynodd i'r Cadfridog Demming roddi trwydded i Willard Richards, fel ysgrifenydd i'r carcharorion, ond nid i neb arall.

Aeth y llywydd ymaith tuag un-ar-ddeg o'r gloch, gan adael wyth o'r "Carthage Grays" i wylied y carchar, a thua thrugain ereill yn y dref i wylied ar gylch gyda hwynt. Ac wedi hyny ymddangosodd eu dybenion yn eglur; cyrchai y bobl yn ol i'r dref yn lluoedd dan wban a bygwth; ac nid yn unig bygwth, ond darparu at y lladdfa waedlyd. Myfi fy hunan yn unig o'r Mormoniaid oedd yn eu plith, a mawr oedd eu bygythion i minnau: casglent o'm hamgylch yn dorfeydd; ac nid anfynych yr ergydiasant gerryg ataf, o herwydd fy mod yn beiddio amddiffyn y carcharorion, a'u beiddio hwythau i adael iddynt gael treial dranoeth gan gyfraith eu gwlad, yn ol hawl pob dyn; a dannodwn iddynt eu bod wedi rhoddi eu hunain i fyny iddynt dan addewid o hyny, a'u bod yn awr yn eu meddiant hwy, ac os gallent eu profi yn euog, y cyd-unwn â'u dedfryd a'm holl galon, &c. Pan yn pledio fel hyn, cyfaddefodd un o'r prif der-

fysgwyr, "na ellid profi dim i'w heuogi, ac na chyrhaeddai cyfraith y wlad mo honynt, ond *powder and balls will.*" Ar hyn daeth un o'r *guards* i'm hysbysu fod "Joe Smith" yn fy ymofyn, ac er na chaniatäai y *guards* i mi fyned i'r carchar, nac i Joseph Smith ddyfod allan, etto caniatasant i Willard Richards ddyfod, i'r hwn yr hysbysais bob peth a ddeallais o ddybenion y *mobs* i'w lladd cyn y nos. Hysbysodd yntau fy mod i mewn mwy o berygl tuallan, a rhoddodd lythyr yn fy llaw, gyda deisyfiad J. Smith i fyned ag ef i Quincy, (tua thrugain milldir), a dychwelyd gynted ag y gallwn. Aeth y sŵn am y llythyr drwy y *mobs*, fel ar adenydd yr awel, a haerai rhai mai *orders* oedd i "Legion Nauvoo" ddod yno i waredu y carcharorion; ac ereill a haerent ryw bethau ereill. Pan yn ceisio fy ngheffyl yn barod, tyngai rhai na chaffwn fyned oddiyno yn fyw, os na roddwn y llythyr iddynt hwy; ond ni allent gyduno yn hyn, fel y bu oreu er fy lles i, canys penderfynaswn farw yn hytrach na'i ollwng o'm llaw. Yna rhanasant yn ddwy neu dair plaid; y naill am fy hela oddiyno rhag y blaen, llythyr a chyfan; a phlaid arall a fygythient na chyrhaeddwn Nauuoo yn fyw; ac ar hyn gwelwn amryw â'u drylliau yn eu dwylaw, yn rhedeg ar draws y caeau i'r coed gerllaw, drwy ba le yr arweiniai y ffordd i Nauvoo, ac er y deallwn eu dyben, etto ni welwn pa fodd y deuai gwaredigaeth i mi, ond y deuai rywfodd nid ammheuwn ronyn. Pan oeddynt hwy yn ffraeo â'u gilydd, a'm ceffyl innau yn barod gerllaw, yspiais fy adeg, ac nid hir wedi i mi gyrhaedd y cyfrwy cyn yr oedd y ceffyl a minnau o'u golwg yn nghanol cwmwl o lwch, a'r bwledi yn chwibianu drwy yr awyr i bob man ond lle y dymunent. Cyn i mi gael amser i feddwl am y ffordd o'm blaen, yr hon oedd yn ddyeithr hollol braidd i mi, cefais fy hun yn y *prairie* yn cyflymu tua Warsaw, yn lle ffordd Nauvoo; deallais fy nghamsynied wedi cael golygfa ar y wlad oddiamgylch, a chroesais y *prairies* i'r ffordd iawn. Wedi hyny deallais i'm bywyd gael ei arbed, drwy gamsynied y ceffyl, rhag y rhai a'm gwyliai yn y coed; ac hefyd o'r ochr arall, deallais fy mod fel rhwng dau dân, o herwydd pe d aethym filldir yn mhellach heb droi o ffordd Warsaw, diau y lladdasid fi gan tua 300 o'r *mobs* creulonaf oll, y rhai oeddynt yn dyfod ar hyd y ffordd hono i Carthage, a pha rai a laddasant y carcharorion yn fuan wed'yn! Ond canlynais i yn mlaen,

gan adael y llywydd Ford a'i osgordd, cyrhaeddais Nauvoo cyn machlud haul. Tra yn aros yma. cyrhaeddodd y llywydd, a chlywais ei araeth i dyrfa fawr o bobl; ac nid cyfeiriedig at, na theilwng i neb, ond i'r terfysgwyr, oedd ei chynnwysiad. Adroddai yn flasus chwedlau disail y *mobs*. fel pe yn eu credu yn wirionedd, a dywedai yn nghlywedigaeth gwragedd, plant, a chyfeillion anwylaidd y dynion duwiol hyny, pa rai oeddynt yn cael eu llofruddio yn greulon ar y mynydau, ac bygythiodd ef yn uchel, "*a severe atonement must be made.*" Clywwyd swyddogion y llywydd yn ei annog i brysuro oddiyno, gan sicrhau fod y weithred (sef y llofruddiaeth) yn siwr o fod wedi ei chyflawni yr awr hono. Tua chanol y nos daeth agerfad i lawr yr afon, ac aethym ar ei bwrdd tua Quincy, galwodd y bâd yn Warsaw ar ei ffordd cyn goleuddydd, a mawr y terfysg oedd yno! Hysbyswyd gyda llawenydd mawr fod "Joe. Smith. a'i frawd Hyrum, wedi cael eu lladd yn ngharchar Carthage;" ac O, mor felys oedd y newydd i'w geneuau! Yr oedd y Sharp hwnw fyth wedi cyhoeddi papyr ar frys mawr, yn cyhuddo y Mormoniaid o fod wedi myned i Carthage i waredu y carcharorion. ac fod y *guard* yn y cyflawniad o'u swydd wedi saethu J. a H. Smith rhag iddynt ddianc, pan, mewn gwirionedd. mai myfi oedd y Mormoniad olaf a fu yn Carthage, ac wedi fy ngyru allan ar flaen eu *bagnets* megys! Ië, pan mewn gwirionedd, mai y "Sharp" hwn ei hun oedd yn blaenori y rhai a'u lladdasent, ac yn ymffrostio, "iddo ef roddi un fwled drwy yr hen Joe;" a phan oedd ei fysedd etto yn dyferu o waed gwirion, cyhoeddodd yn hollol groes i'r gwir, gan wahodd pawb o bob man i ymgasglu i amddiffyn Warsaw—fod y Mormoniaid eisoes wedi llosgi Carthage yn ulw, a lladd ei thrigolion, y llywydd Ford, a'r cyfan, a'u bod hwythau yn eu dysgwyl i losgi Warsaw bob mynyd! Do, cyhoeddodd hyn yn ei bapyr, ac anfonodd genadau i'r Siroedd ereill i alw y *militia* i'w hamddiffyn, pan mewn gwirionedd y gwyddai ei fod yn ddiberygl hollol o ran y Saint. A chlywn, pan yno, ei blaid yn addef ac yn canmol dichell Sharp i gael pobl yno; ac "mai ymosod ar ddinas Nauvoo, a lladd neu alltudio y *d-m-d Mormons* oedd eu hamcan." Ehedodd yr hanes anghywir hwn am laddedigaeth J. a H. Smith, dros y byd; ac nid ydym yn meddwl fod y gwir wedi ei ddala hyd yn hyn. Enghraifft yw hon o holl

gyhuddiadau y Sharp hwn, a'i blaid yn erbyn y Saint. Bum i mor fyrbwyll a'u gwrthddweyd ar lân yno, yn ol a wyddwn; ac oni bai fod yr Agerfad yn fy ochr i neidio iddi, lladdasent finnau am hyny. Wedi cyrhaedd Quincy, gwelwn fod cenadau Sharp wedi cyrhaedd ac wedi cyffroi y ddinas drwyddi oll, nes y dysgwylient y Mormoniaid yno i'w lladd hwythau; ac yr oedd y *militia* yn darparu yn brysur i fyned i achub Warsaw, debygasent hwy. Wedi cael cyfleusdra, a'r bobl ynghyd, mi a wrthwynebais y cenadau celwyddog hyny i'w gwynebau; ac yna gwelodd y bobl nad oedd perygl arnynt, na neb o'r Mormoniaid wedi hyd y nod godi ei law yn erbyn un o honynt, nac am wneyd, a dychwelodd pawb at ei fasnach, ac aethum innau gydag agerfad arall tua Nauvoo, lle y cyrhaeddais erbyn wyth o'r gloch boreu dranoeth.

O! y fath olygfa alarus a welid yn Nauvoo y dydd hwnw! Ni fu, ac ni fydd byth, ei chyffelyb; pawb yn bendrist ar hyd yr heolydd, yr holl siopau wedi cau, a phob masnach wedi eu hanghofio. Yn mlaen cyflymais fy nghamrau, nes cyrhaedd tŷ y diweddar Joseph Smith. Ymwthiais drwy y dorf alarus, nes cyrhaedd yr ystafell lle y dodasid ei gorff ef a'i frawd, (canys yr oeddynt wedi eu dwyn o Carthage y dydd blaenorol); yno gorweddent yn eu heirch, ochr yn ochr—wyr mawreddig, fel y dyoddefasant, ochr yn ochr, o garchar bwygilydd am flynyddau, ac y cyd-lafuriasant, ysgwydd yn ysgwydd, i adeiladu teyrnas yr Emanuel: cariad tragywyddol a'u rhwymasau yn ddiysgog, wrth eu gilydd, ac wrth eu Duw hyd angau; ac yn awr, fy llygaid a welai waed y ddau ferthyr duwiol yn ymgymysgu yn un llyn ar ganol y llawr—eu hen fam dduwiol a galarus ar ei gliniau yn ei ganol rhwng y ddau, a'i llaw ar bob un o'i meibion a orweddent mewn gwaed—ei chalon yn mron ymhollti gan arteithiau dirdynawl a gofidiau anysgrifiadwy. Wrth ben y meirw eisteddai priod anwylaidd pob un, ac oddiamgylch eu tad, safai pedwar o blant bychain Joseph, a chwech o blant Hyrum, gan waeddi yn awr ac eilwaith, "Fy nhad anwyl," "Fy nhad anwyl innau," ebe y lleill, heb atebiad yn ol ond adleisiad o'r muriau, "O fy nhad," ac o galonau y mamau.—"Fy mhriod wedi ei ladd;" a'u hen fam yn dwys ochain, "O fy meibion, fy meibion."

Yn mlaen yn awyddus ac yn drist ymwthiai y miloedd yn eu

tro, i gael yr olygfa olaf ar eu brodyr anwyl. ag y bu eu cynghorion dwys, a'u dysgeidiaeth nefolaidd, yn fiwsig yn eu clustiau, yn llewyrch i'w llwybrau, ac yn llawenydd i'w calonau lawer gwaith. Yn yr heolydd oddiamgylch, teyrnasau dystawrwydd y bedd o'r braidd; ond pawb, foneddig a gwreng, â'u dagrau grisialaidd yn taeiglo ar hyd eu gruddiau yn lli'. Yr oedd hyd y nod yr haul a'r elfenau wedi ymlonyddu megys mewn syndod, a holl natur yn edrych ar gynddaredd dyn at rai rhagorol y ddaear yn mhob oes a rhan o honi. Cofiaf byth fy nheimladau ar y pryd. Yn awr gwlwn y ddau ddyn mwyaf eu rhinwedd a'u doethineb yn ddiau ar y ddaear, pa rai a welais megys gyneu yn pregethu yn fwynaidd, oddirhwng bariau haiarn eu carchar, efengyl yr hedd i'r rhai a geisient eu lladd; y ddau a safasent fel dwy frwynen yn nghanol ystormydd yn dystion o'r Iesu, er gwaethaf cynddaredd eiddigeddus y wasg, y pwlpudau, a *mobs* yr oes, gan ymuniawni fel y frwynen a'i phen i'r lân ar ol pob awel, gan ddirmygu elw ac enwogrwydd bydol, yn ddiysgog glynasant wrth eu nhòd nes gorphen eu gwaith, ac fel eu brodyr henaf, a'u Blaenor o'u blaen, ni charasant eu heinioes hyd angau, ni ommeddasant wynebu yn wybodus i'r lladdfa; ond neidio ar yr allor waedlyd a *welent* yn eu haros yn Carthage, "fel y caffent adgyfodiad gwell." Ond pwy bin a all ddesgrifio yr olygfa hono a theimladau y miloedd o alarwyr? Yr unig gysur a'u cynnaliai rhag suddo dan yr ormes a'r golled oedd, fod dydd o brysur bwyso yn dod ar hyn hefyd cyn hir,—fod yr hwn sydd a'r glorian gywir yn ei law yn canfod y cyfan, ac y ——, ond ymattaliaf. Hawddach i'r darllenydd ddychymygu nag i mi ddarlunio yr olygfa hon, a'i chanlyniadau.

Claddwyd y ddau yn ddirgelaidd gyda'u gilydd, canys yr oedd gwobrwyon o amryw filoedd o ddollars eisoes yn cael eu cynnyg gan eu gelynion am eu penau!! Ond i ddychwelyd yn ol i Carthage gyda'r hanes, o'r lle y diengais tua thri o'r gloch prydnawn, y 27ain. Dangosa y darluniad a ganlyn yr ymosodiad ar y carchar a sefyllfa y fan, yn eglur, yr hyn a ysgrifenwyd gan un o'r pedwar ag oedd yno ar y pryd, sef Dr. Willard Richards.

"DAU FYNYD YN Y CARCHAR.

"Dichon yr hyn a ganlyn fod dri mynyd yn cael ei gyflawni, er nad wyf fi yn meddwl ei fod dros ddau; ac ysgrifenais ef ar gais, ac er eglurhâd i'm cyfeillion.

Carthage, Mehefin, 27*ain,* 1844.

"Saethwyd cawod o fwledi i fyny y grisiau at ddrws ein carchar ar yr ail lawr, a chlywsom sŵn llawer o draed yn ymruthro i fyny Caeasom y drws, a safasom o'r tu fewn i'w erbyn, ac i'w ddala yn nghauad, canys nid oedd arno na chlo na *latch* a ellid ddefnyddio. Drws o *bine* teneu yw; cyn gynted ag y cyrhaeddodd y sŵn traed ben y grisiau, saethasant drwy y drws, a'r belen gyntaf a basiodd rhyngom, ac a brofodd mai llofruddion oedd yno Ar hyn newidiasom ein hagwedd. Neidiodd Mr. Joseph Smith, Mr. Taylor, a minnau, i'r ochr arall i'r ystafell, a Mr. Hyrum Smith a giliodd ddwy ran o dair ar draws yr ystafell ar gyfer, a'i wyneb at y drws, pan y saethwyd pelen o'r drws, yr hon a aeth drwy ei ben; yna cwympodd wisg ei gefn ar ei hyd ar lawr, heb symud ei draed. Ymddengys oddiwrth y tyllau yn ei ddillad a'i gorff wedy'n fod pelen arall wedi ei saethu drwy y ffenestr ar y pryd, yr hon a aeth i'w gefn, a thrwy ei gorff, nes sefyll yn ei awrlais, yr hon oedd yn nhoced ddeau ei *waistcoat*, gan ei chwilfriwio yn ddarnau. Rhaid fod y ddwy belen wedi ei daro ar yr un eiliad. Pan gwympodd, dywedodd yn ddealladwy, "Yr ydwyf yn ddyn marw." Edrychodd Joseph arno, ac a ddywedodd, 'O! fy anwyl frawd Hyrum!" Yna gan agor y drws ychydig fodfeddi â'i law aswy, saethodd allan ddryll ar antur i'r fynedfa, o ba le ar y foment hono y daeth pelen ac a rwygodd fynwes Hyrum yn agored, ac aeth i'w ben dan ei ên, ac allan drwy ei goryn, a drylliau ereill yn aneledig ato ar y pryd, ac aeth rhai peleni ereill drwyddo o'r drws. Parhaodd Joseph i saethu â'i lawddryll i'w gwynebau, gan sefyll o'r naill ochr, a chyrhaedd ei law o amgylch post y drws, ond methodd tri baril a thanio. Safai Mr. Taylor wrth ei ochr a ffon yn ei law, â'r hon y curai flaen y bagnets a ffroenau y drylliau a hwthid i'r drws. Yn ei ochr ef safwn innau gyda ffon arall, ond ni allwn gyrhaedd i daraw i bwrpas heb fod yn ffroen y drylliau. Wedi i'r llaw-

ddryll fethu, ni feddem fodd i amddiffyn ein hunain; a chan y dysgwyliem ruthriad y terfysglu i'r ystafell bob mynyd, y drws eisoes yn hanner llawn o ddrylliau, ac yn ymwasgu yn mlaen i'r ystafell, ac heb obaith o un man am achub ein bywydau, ond angau yn syllu yn ein wynebau o'r tufewn, rhuthrodd Taylor at y ffenestr, yr hon sydd tua 12 neu 15 troedfedd o uchder o'r llawr tuallan. Pan yr oedd ar neidio allan, saethwyd pelen oddifewn i'w glun, ac ar yr un eiliad saethwyd pelen arall oddiallan, yr hon a darawodd ei awrlais, yr hon oedd yn mhoced aswy ei *waistcoat*, gan ei chwilfriwio yn ddarnau, a gadael y bysedd yn sefyll ar 5 o'r gloch, 16 mynydau, a 26 momentau. Grym yr ergyd hon a'i gyrodd yn ol i'r ystafell, a chwympodd i'r llawr, ac a ymdreiglodd o dan y gwely oedd yn ei ymyl, ac yno y gorweddai fel un marw. Er hyn parhaodd rhai o'r drws i saethu ato, ac a rwygasant ddarn o gnawd oddiar ei forddwyd fwy na llaw gwr, ac er y ceisiwn ei arbed fy ngoreu drwy guro a gwyro eu drylliau â'm ffon. Fel yr unig obaith, anturiodd Joseph i'r ffenestr, o'r hon y cwympasai Taylor; ond cyn ei chyrhaedd braidd, aeth dwy belen drwyddo o'r drws, ac un arall oddiallan drwy y ffenestr a aeth drwy yn agos i'w galon; ac efe a gwympodd allan, lle yr oedd blaenau bagnets yn ei dderbyn, ac efe a waeddodd yn ddealladwy, 'O ARGLWYDD FY NUW.'

"Nid cynt yr aeth ei draed ef o'r ffenestr nag yr oedd fy mhen innau ynddi, a'r peleni yn chwibanu o amgylch. Ar hyn gwaeddasant yn uchel, 'Efe a neidiodd o'r ffenestr,' a'r rhai oedd wrth y drws, ac ar y grisiau, a redasant allan. Ciliais o'r ffenestr pan welais mai ofer fuasai ei ddilyn ef, a neidio ar dros gant o fagnets, pa rai oeddynt erbyn hyn wedi crynhoi o amgylch corff Joseph Smith. Etto yn anfoddlon i'w adael, estynais fy mhen allan drachefn, a syllais yn graff am ychydig i weled a oedd rhyw arwyddion bywyd ynddo; heb gofio fy mherygl fy hun, penderfynais fynu gweled diwedd yr hwn a garwn fel fy hunan. Wedi fy moddloni ei fod ef eisoes yn farw, dros gant o'r terfysglu yn ymruthro arno, ac ychwaneg yn dyfod o'r ochr arall i'r carchar; a chan y dysgwyliwn bob eiliad iddynt ddychwelyd i'r carchar, rhedais at ddrws haiarn y gell, yr hwn oedd wrth ddrws ein hystafell ni, ac wrth yr hwn y safent i saethu, i edrych a oedd clô arno. Pan ar ei gyfer,

gwaeddodd Mr. Taylor arnaf, 'Cymmerwch fi gyda chwi;' ac wedi gweled fod y drws hwnw yn agored, dychwelais, a chariais Mr. Taylor yno, sef i'r carchar mewnol, ac a'i dodais i orwedd ar y llawr, ac a daenais fatrass drosto, fel na sylwid arno, canys dysgwyliwn y terfysglu i mewn bob eiliad. Sylwais wrth Mr. Taylor,—'Mae hwn yn wely go galed, ond os nad yw eich clwyfau yn farwol, gobeithiaf y cewch chwi fyw i draethu yr hanes.' Dysgwyliwn gael fy saethu bob eiliad, a sefais yn y drws yn barod, deued a ddelai.

"WILLARD RICHARDS."

Y terfysgwyr hyn a ddaethent o Warsaw gan mwyaf, ac a flaenorid gan "Thomas Sharp," ac ereill o berchenogion y Wasg. Yr oeddynt tua 300 o nifer, ac wedi lliwio eu gwyneban yn dduon, cochion, a melynion, fel nad adnabyddid hwynt. Yr hyn a ganlyn a ddesgrifia yr olygfa oedd yn Carthage ar y pryd.

"12 *o'r gloch y nos, Tafarn Hamilton, Carthage.*

"At Mrs. Emma Smith, a Maj. Gen. Dunnam, &c.

"Mae y llywydd Ford newydd gyrhaedd; addawa chwilio i mewn ac uniawni pob peth.

"Dywedaf wrth drigolion Nauvoo,—Fy mrodyr anwyl, byddwch yn bwyllog; cydnabyddwch mai yr 'Arglwydd sydd yn teyrnasu.' Na ruthrwch allan o'r ddinas; nac ymgrynhowch i Carthage; aroswch gartref, ac ymbarotowch rhag ymosodiad arnoch o Missouri. Addawa y llywydd bob cymhorth a allo roddi; anfonodd eisoes am filwyr. Y mae Joseph a Hyrum wedi eu lladd, ond nid gan drigolion Carthage, yn ol a ddeallaf.

"Parotown y cyrff i'w dwyn adref cyn gynted ag y gallwn.

"Mae pobl y wlad yn frawychus iawn, ac yn ofni i'r Mormoniaid ddyfod yma i ymddial. Yr ydwyf fi wedi rhoddi fy ngair dros y Mormoniaid, yr arosant gartref yn heddychol mor gynted ag y gellir eu hysbysu; ac nad oes perygl ar neb oddiwrthynt hwy. Ac etto, deisyfaf ar fy mrodyr yn Nauvoo, yn enw yr Arglwydd ein Duw, byddwch bwyllog, amyneddgar, a dyoddefgar, yn hyn etto, fel y buoch bob amser; yn unig deued ychydig o'n cyfeillion a ddewisant yma i weled y cyrff, ac i

helpu eu dwyn adref. Mae clwyfau Mr. Taylor wedi eu hamgeleddu, ac nid ydynt yn farwol. Yr ydwyf fi yd iach.

"Willard Richards,
"John Taylor,
"Samuel H. Smith,"

"D. S. Amddiffynwch eich hunain hyd oni allaf anfon cynnorthwy i chwi, Mehefin 27ain, 1844.

"Thomas Ford, *Llywydd y Dalaeth.*"

Dengys y dyfyniad a ganlyn o araeth y llywydd Ford wrth bobl Talaeth Illinois, ei fod yntau wedi agoryd ei lygaid i ddeall pwy sydd yn feius am y terfysg hwn:—

"Dewisaf roi desgrifiad byr a gwirioneddol o'r amgylchiad cywilyddus a gymmerodd le yn Carthage, o barthed i'r Smith's, mor belled ag y cyrhaedda fy ngwybodaeth. Mae y Smith's, Joseph a Hyrum, wedi eu llofruddio yn y carchar; nid wyf yn deall gan bwy, ond mynaf wybod. Yr oeddwn i wedi ymrwymo fy hun y caent amddiffyniad, ac ar sail hyny *rhoddasant eu hunain i fyny* yn garcharorion. Rhoddodd y Mormoniaid yr holl arfau i fyny oedd yn eu meddiant, ac ymostyngodd y Nauvoo *Legion* i lywyddiaeth Cad. Singleton o Swydd Brown, yn *foddlongar* ac *ufydd.* A myfi a'i hanfonaswn yno i'r dyben hyny. Gofynodd y terfysgwyr hyn oll, er profi fod y Mormoniaid yn heddychlon; ond ymddengys fod pob ufydd-dod ac ymostyngiad o eiddo y Mormoniaid wedi bod yn aneffeithiol i'w dwyn hwy [y terfysgwyr] i heddwch. Nid myfi yn unig a addawodd ddiogelwch i'r Smith's, ond fy swyddogion a'm milwyr a sicrhasant i mi y cynnorthwyent fi i'w hamddiffyn. Os gwnaed y weithred gan y rhai hyn, ychwanegasant frâd at fwrdrad, a gwnaethant yr oll a allent i anmharchu y dalaeth, ac i ystaenio y '*public honor.*' Ar foreu y dydd y cyflawnwyd y weithred, meddyliaswn am fyned a'r fyddin oll i Nauvoo; ond deallais yn amlwg nâ foddlonid y fyddin â llai na hollol ddinystrio y ddinas; ac wedi unwaith gyrhaedd yno na byddai esgusion yn eisieu i ddechreu cyflafan. Yr oedd y Mormoniaid eisoes wedi ufyddhau i bob peth a ofynasid ganddynt, ac wedi ymddarostwng i *fwy o lawer* nag a ddylasid geisio ganddynt. * * *

"Thomas Ford, *Governor, and Commander-in-Chief.*"

Pan welodd y Llywydd Ford fod yr araeth flaenorol yn aneffeithiol er rhwystro amcanion y terfysgwyr, efe a gyhoeddodd yr annerchiad a ganlyn :—

Quincy, Mehefin 30ain, 1844.

"Syr,—Nid wyf yn meddwl yr achosa y Mormoniaid unrhyw derfysg, na bod achos i'r wrthblaid ofni dim. Drwg genyf glywed fod y terfysgwyr yn parhau i draethu ac i gyhoeddi llawer o chwedlau a cham-gyhuddiadau hollol ddisail, er mwyn casglu pobl ynghyd, heb fy nghaniatâd i, gan obeithio, wedi eu cael i Warsaw, y cydunent â'u cynghorion bradwrus ac ysglyfäethus hwynt i ruthro ar Nauvoo. Mae hyn yn ystryw ar y wlad, ac ni ellir ei oddef.

"Ofnaf fod terfysgwyr swydd Hancock yn prysur golli ymddiried a chydymdeimlad eu cyd-ddynion, nid yn unig yno, ond drwy y byd. Gorchymynaf yn bendant, na oddefwch iddynt ymosod ar Nauvoo, nac ar neb o'i thrigolion mwyach, heb ganiatâd oddiwrthyf fi. Meddyliaf mai gwell fyddai gwasgaru eich byddin chwithau, oddieithr i chwi weled yn anghenrheidiol i gadw rhai er rhwystro a chwalu y terfysgwyr; am hyny bernwch chwi.

"Dymunaf arnoch orchymyn ymaith yn ddioed y bobl a ddaethant drosodd o Missouri ac o Iowa.

"Gorchymynaf i chwi ddala trwy warrant pwy bynag sydd yn pleidio yr ymgasglu i ymosod ar Nauvoo, neu ryw derfysg arall; a'ch bod yn arferyd pob moddion i rwystro yr arferiad gwarthus, ac o'r blaen llwyddiannus, o gyhoeddi pob math o gamgyhuddiadau a chwedlau anwireddus, yr hyn a wneir yn bwrpasol i gyffroi y cyhoedd yn erbyn y Mormoniaid.

"THOMAS FORD, *Commander-in-Chief.*

"At Brig. Gen. Demming, Carthage, Ill."

Bellach, diweddwn yr hanes gwirioneddol hwn, ac annogwn y darllenydd i gredu mai gweision Duw oedd Joseph a Hyrum Smith—ufyddhau i'w cenadwri ddwyfol, a thystiwn y *prawf* Duw iddo drwy ei Ysbryd, megys ag i ninnau, mai gwir yw. Hyn yw ac a fydd gweddi eich ewyllysiwr da,

D. JONES.

ARGRAFFWYD A CHYHOEDDWYD GAN D. JONES, ABERTAWY.